

Kateřina Janků*

Emigrace z České republiky do Kanady v období uvolnění vízové povinnosti od 1. dubna 1996 do 7. října 1997 a její institucionální dopady

K prvnímu dubnu 2001 mohou kanadští občané cestovat do České republiky pouze po obdržení víza. Dá se předpokládat, že toto opatření souvisí s nezrušením vízové povinnosti, kterou Kanada pro Českou republiku zavedla 8. října 1997. Z Kanady přicestuje ročně přibližně

** Kateřina Janků; Katedra sociologie Masarykovy univerzity v Brně*

30 000 lidí. Možná tento počet bude zavedením víz výrazně ovlivněn. Jisté je, že vízová povinnost, respektive její absence od 1. dubna 1996 do 7. října 1997 výrazně ovlivnila pohyb občanů České republiky, a lidí žijících v České republice bez platného občanství, do Kanady, což můžeme doložit zvláště na počtu legálních migrantů.

Jaké jsou různé varianty pohybu lidí z domovského národního státu do jiného národního státu? Pohybem lidí mezi národními státy (z domovského do hostitelského) rozumíme obecně migraci, uprchlictví, nebo dočasné návštěvy. Mezi dočasné návštěvy patří osobní a rodinné návštěvy, poznávací a rekreační turistika, obchodní a studijní cesty a pobyty. Dočasná návštěva země předpokládá časově blízké či vzdálenější vycestování návštěvníka z hostitelské země. Zvláštní kategorii tvoří případ uprchlictví, který je specifickým krizovým východiskem z neúnosné situace, jakou je například válečný konflikt. Toto východisko je většinou v první fázi fyzického přesunu realizováno formou nabídky pomoci hostitelskou zemí, ne vlastní žádostí uprchlíků. Uprchlíci poté mohou žádat o udělení dlouhodobého azylu, který by jim v budoucnu mohl zajistit v hostitelské zemi občanství, a tedy možnost v zemi žít a užívat práv a povinností občana hostitelské země.

Migrace předpokládá touhu migranta zůstat v zemi, do které přijel. Rozdíl je pouze v tom, zda zůstane oficiálně, s vědomím úřadů, či neoficiálně (demografické údaje o neoficiální migraci můžeme pouze odhadovat). V případě oficiální migrace je rozdíl v tom, v jaké fázi svého přesunu požádá migrant o azyl. Zda po příjezdu automaticky obdrží status uprchlíka, nebo z vlastní iniciativy požádá o azyl před či po přesunu do hostitelské země. Samozřejmě, člověk může do hostitelské země přicestovat za účelem dočasné návštěvy a migrantem se stát až v průběhu svého pobytu. Požaduje-li migrant udělení azylu, je jeho žádost posuzována z hlediska míry životního rizika v jeho domácí zemi. Další možnost, jak se usadit a postupně získat občanství na základě vlastní žádosti, je nabídnout zemi svůj pracovní potenciál, kde se vlastně jedná o oboustranně výhodnou smlouvu. Imigrant získá lukrativnější podmínky pro svou práci a hostitelská země produktivního člověka. Další zvláštní možnosti, jakou je například uzavření sňatku, ponecháme stranou úvahy.

Zvedení víz pro Českou republiku v říjnu 1997 souviselo s nárůstem oficiální migrace a žádostí o azyl v Kanadě, které se stoupající tendencí v druhé polovině roku podávali občané České republiky. Jejich žádosti se posuzovaly s ohledem na míru životního rizika v České republice. Podstatu deklarovaného rizika tvořila rasová diskriminace, kterou měli žadatelé zakoušet z důvodu příslušnosti k romskému etniku. Vznikl tak v zásadě

dvojí mezinárodní politický problém. Na jedné straně čeští žadatelé zaskočili kanadský imigrační systém. Jednak svým nečekaně velkým počtem překračovali kapacitu institucí zabezpečujících život azylantů (především ubytování a poskytnutí základních finančních prostředků nebo obživy), jednak na úrovni politického rozhodování o poskytnutí azylu zaskočili kanadské úřady deklarováním existence život ohrožujících projevů rasové diskriminace v České republice, kterou Kanada považovala za partnerskou demokratickou zemi, což je patrné i z faktu zrušení vízové povinnosti pro České občany v dubnu 1996. Právě uvolnění vízové povinnosti výrazně zvýšilo počet žadatelů pocházejících z České republiky o azyl v Kanadě. Druhý politický problém s mezinárodním rozměrem se tedy týkal poškození pověsti slibně se vyvíjející demokracie, jak se do té doby Česká republika prezentovala i navenek jevila. Typické je, že problém rasové diskriminace nebyl vědomou konspirací, která by byla politickými představiteli České republiky navenek skrývána, ale ve větší míře nebyl vůbec veřejně diskutován jako závažný domácí společenský a politický problém. Veřejná diskuse je v tomto ohledu společným produktem novinářské obce, politiků, profesních a zájmových skupin a v neposlední řadě konfliktních či výrazně nestandardních, neočekávaných událostí.

Události kolem hojné emigrace lidí romského původu z České republiky otevřely v místních médiích debatu o stavu romské kultury a kvalitě vztahu Romů s tak zvanou „bílou většinou“ Čechů. Nestandardní a konfliktní situace však vyprovokovala také vědomí důležitosti otázek o míře xenofobie v české společnosti, o kompetenci státních orgánů ve věci dodržování a prosazování obecných lidskoprávních zásad, o podílu neromských Čechů, kteří jsou početně i kulturně k českým Romům ve vztahu dominance na tom tak, že většina českých Romů je kulturně dezintegrována a neschopná samostatného přežití ve smyslu dodržování základních společenských standard, jak je stanovuje psaný i nepsaný kodex norem života české společnosti. V neposlední řadě se začaly zevrubněji diskutovat otázky po stavu kultury českých Romů, což přineslo obnažení představ o jejich zásadní kulturní odlišnosti, nepřizpůsobivosti a nezměnitelnosti, ale také o nízkém povědomí o této kultuře (existuje-li taková) ze strany neromských Čechů, kteří skrze různorodé instituce život českých Romů zásadně ovlivňují.

x x x

Co se stalo, že začali Romové odjíždět z České republiky a žádat o azyl v Kanadě? To, že čeští Romové začali hromadně migrovat právě v létě 1997, má vícero příčin, které je potřeba hledat na různých úrovních, tyto příčiny

však shodně charakterizuje změna. Migrace sama je vlastně změnou, a to velkou změnou v životě jedince i jeho nejbližší komunity.

Často udávanou příčinou a jedním z politických argumentů pro udělení azylu českým Romům v Kanadě či Spojených státech amerických je český zákon o občanství vydaný v roce 1992 a novelizovaný v roce 1996. Od roku 1968 platil v Československu zákon o federálním občanství, kdy každý člověk měl federální občanství a dále občanství toho ze dvou států, ve kterém měl trvalé bydliště. Po rozpadu federace 1. ledna 1993 zaujaly k problému občanství Česká republika a Slovenská republika odlišné přístupy. Zatímco slovenský zákon o občanství umožňoval všem občanům bývalé federace stát se slovenskými občany, Česká republika stanovila přísné podmínky pro ty, kteří se chtěli stát jejími občany. Českými občany se automaticky stali pouze ti, kteří v době rozpadu federace měli trvalý pobyt na území České republiky a kteří měli status českého občana před federální zákonnou úpravou z roku 1969, neboť federace zanikla a s ní i platná federální uzákonění. Podmínkou získání českého občanství, nebylo-li přiznáno automaticky, byla dále pětiletá bezúhonnost. Zákon byl kritizován z důvodu porušování Všeobecné deklarace lidských práv, Mezinárodní úmluvy o občanských a politických právech, Evropské úmluvy o lidských právech a základních svobodách a Helsinského závěrečného ustanovení.¹ Několik desítek Romů bylo vyhoštěno ze země z důvodu spáchání kriminálního zločinu před obdržetím českého občanství, mnoho Romů nezískalo české občanství, protože nebyli trvale hlášeni v České republice, i když tam již dlouhá léta žili. Zákon byl tedy kritizován z latentní rasové diskriminace proti Romům žijícím v České republice. Novelizace zákona, která vešla v platnost 1. dubna 1996, přinesla možnost individuálního posouzení případů žadatelů o občanství. Stále však zůstalo, pravděpodobně, několik stovek Romů žijících dlouhodobě na území České republiky prakticky bez občanství, neboť o slovenské občanství tito lidé nemají zájem, a české nedostali.

Další událost, která souvisí s hromadným odcházením Romů z České republiky do Kanady a která je někdy označována jako příčina romského exodu, je odvysílání reportáže *Cikáni jdou do nebe* 5. srpna 1997 na televizní stanici Nova v rámci publicistického pořadu *Na vlastní oči*. V reportáži, která informovala o podmínkách usazování v Kanadě a fenoménu vycestovávání českých Romů, zazněly četné narážky na podstatné zlepšení životní situace přesunem do Kanady a reportáž obsahovala také přímé výzvy k odchodu do Kanady. Známa je závěrečná scéna snímku, kde romská babička do kamery říká (parafrázují) „Přijedte, vemte děcka, všechny a přijedte, tady si budete žít, teď jsem Kanadanka!“ Bezprostředně po odvysílání reportáže

stoupl zájem o letenky do Montrealu, Toronta a Vancouveru, kanadské úřady zaznamenaly zvýšení počtu žádostí o azyl, které podávali občané České republiky, v Torontu se během několika týdnů zcela zaplnily státní ubytovny pro azylanty. Události vyprovokovaly mimo jiné reakci diplomacii obou zemí. Zástupci diplomacie České republiky i Kanady se shodli na zkreslujícím účinku snímku, který idealizuje životní podmínky přistěhovalců v Kanadě. Josef Klíma se kritice, že nehovořil s nikým ze zástupců státních orgánů Kanady, bránil argumentem, že neměl dost času, a tak upřednostnil přímé zdroje, tedy české Romy. Je však nutno dodat, že ani v otázce situace Romů samotných nedostal informační vyváženosti, neboť rodina, se kterou byl v kontaktu a která tvoří osu příběhu reportáže, představuje pouze jeden typ romských emigrantů (poměrně vzdělaná a zabezpečená rodina). Snímek shledala Rada pro rozhlasové a televizní vysílání nakonec nezávadným ve smyslu dodržení objektivitu. Klímovi lze jistě vyčíst poněkud neopatrné zacházení s emotivními vyjádřeními, která nás však zároveň věrně přibližují některým podstatným momentům komplikací, kterým čeští Romové ve své domovské zemi čelí. Mladá dívka v reportáži například vypráví (parafrázuji): „Tady mám krásnou barvu, průměr pěkný, doma jsem byla černá.“ Jakkoliv manipulativní účinek reportáž na mnohé české Romy měla, čeští novináři i politikové si brzy uvědomili, že nelze ponechat bez povšimnutí ochotu několika set lidí pustit se do tak nejistého dobrodružství. Začala se otevřeněji a zevrubněji debatovat otázka životních podmínek Romů v České republice a kvality vztahů tak zvané bílé většiny a romské menšiny.

x x x

Většina Romů požádala o povolení k pobytu po příchodu do Kanady, a to buď přímo na imigračním oddělení na letišti, nebo záhy po přicestování do Kanady. Právě to Romům vyčítali zástupci českých krajanů v Kanadě, kteří takový způsob považovali za nedůstojný. Krajané měli za to, že Romové nemají důvod ve větším měřítku prchat z České republiky, a že tudíž mohli požádat o povolení k pobytu před příletem do Kanady, a nešířit tak představu o tom, že situace v České republice je alarmující. Těžko soudit, kde hledat příčiny toho, že Romové nevyužívali předběžného způsobu žádání o povolení k pobytu. Můžeme se jen domnívat, že například jedním z důvodů může být latentní nedůvěra Romů k tuzemským institucím způsobená špatnými zkušenostmi při vyřizování osobních nesnází s policií, soudy a podobně. Povolení k pobytu dostávali (v pozdější fázi exodu) některé rodiny bez prodlevy přímo na letišti. Obdržením povolení k pobytu se člověk stává čekatelem na udělení statusu uprchlíka. V mezidobí, než proběhne soudní

přelíčení vedené *Radou pro uprchlickví a imigraci* (dále Rada)², se o žadatele na vlastní náklady stará kanadská federální vláda ve spolupráci s místní samosprávou. Toto mezidobí může trvat několik měsíců, běžně i rok. Žadatel vyplní formuláře s osobními informacemi, kde je důležitá otázka číslo 37, která se týká důvodů žádosti o udělení azylu. Soudní přelíčení hradí žadatel, ale stát mu může poskytnout tak zvanou *Legal Aid*³, specifickou finanční pomoc na zaplacení imigračního právníka. Poskytnutí *Legal Aid* je znamením, že soud pravděpodobně dopadne ve prospěch žadatele. Pokud je žadateli udělen status uprchlíka, může pobývat na území Kanady, může chodit do školy a zaměstnání, nesmí však vycestovat z Kanady, v případě, že se do ní chce vrátit. V případě podání žádosti rozhodne Rada zhruba do roka o udělení, či neudělení statusu usazeného imigranta.⁴ Žádost se platí, na částku 975 CAD za dospělou osobu může žadatel obdržet státní půjčku, dále musí žadatel zaplatit 500 CAD za dospělou osobu a 100 CAD za každé dítě. Může požádat i o udělení statusu některému ze svých rodinných příslušníků, kteří nejsou přítomni v Kanadě. Ve chvíli obdržení statusu imigranta nabývá člověk až na výjimky (může například vycestovat do zahraničí, ale musí se vrátit do šesti měsíců) práv a povinností kanadského občana. Je to významný mezník na cestě k získání kanadského občanství. Než člověk získá status imigranta, může tedy v Kanadě pobývat jako uprchlík nebo žadatel o povolení k pobytu až dva roky.

Ve věci českých žadatelů o azyl v Kanadě v devadesátých letech archivu je kanadská Rada pro uprchlickví a imigraci pět precedenčních případů.⁵ Z toho tři jsou řešeny pozitivně a dva zamítnuty. Podívejme se nejprve na důvody přijetí, či zamítnutí žádosti o azyl, a poté se zastavme u podkladových materiálů k přelíčením. Uprchlíkem je podle kanadského imigračního zákona, přijatého v roce 1985, každý člověk, který se nachází mimo území státu, jehož je občanem, a který trpí podloženým strachem z pronásledování alespoň z jednoho z následujících pěti důvodů: rasa, vyznání, národnost, příslušnost k určité společenské skupině, politické přesvědčení; a není mu umožněno, nebo nechce z důvodu strachu využít ochrany dané země. Základem získání statusu bylo tedy prokázat existenci některého z vyjmenovaných důvodů k obavám o vlastní existenci. Takovým důvodem byl shledán již samotný fakt příslušnosti k romskému etniku, ale to pouze v případě, že byl žadatel zároveň vizuálně jednoznačně identifikovatelný jako Rom. Jedině tak totiž může v České republice zažívat hanobení a ohrožení z rasových důvodů jak na úřadech, tak na veřejnosti. Pokud žadatel vedle podání svědectví o vlastních špatných zkušenostech neprokázal uspokojivě tyto dvě podmínky, status mu nebyl udělen. V jednom případě zamítnutí prokázala

žadatelka svůj romský původ po otci, ale nebyla vizuálně dostatečně odlišná a další argumenty nebyly uznány jako pádné (předčasný odchod ze střední školy souvisel spíše s těhotenstvím žadatelky než s rasovou diskriminací, na což poukazoval fakt, že žadatelka si nestěžovala na žádné projevy diskriminace na základní škole, napadení v parku nemohla policie podrobněji prošetřit z důvodu nedostatku důkazů a informací podaných žadatelkou, nikoliv z důvodů diskriminačních, a podobně). V druhém případě zamítnutí nebyla dodržena ani jedna ze základních podmínek, ze zkráceného přepisu přelíčení vyplývá, že se žadatelka snažila pomocí intenzivně opálené pokožky a výstředního oblečení přesvědčit soud, že je Romka. Jeden z pozitivních precedentních případů se týkal neromské ženy s rodinou, která zažívala závažné vyhrožování, neboť se zastávala svých romských svěřenců ze zvláštní školy. Vyhrožování se stupňovalo poté, co se žena vyjádřila, že podá oficiální stížnost na chování policisty při vyslýchání jednoho z jejich žáků. Kanadské úřady tedy shledaly pravděpodobným, že by se ženě ani po přestěhování na jiné místo v České republice nepodařilo vyhnout vyhrožování, neboť jsou do jejího pronásledování pravděpodobně zainteresovány i osoby, které pracují ve státních službách. Zbývající dva precedentní případy se týkaly českých Romů. V prvním (i chronologicky) případě z března 1998 najdeme mimo jiné obsáhlý popis situace Romů v České republice včetně zákona o občanství, zaměstnanosti po roce 1989, institucionální diskriminace a fyzických napadení s rasovým motivem. Argumentace se končí konstatováním, že i když konkrétní žadatelé nemuseli zažít všechna tato úskalí, a i když nepodají důkazy ke všem svým tvrzením o vlastních zkušenostech s pronásledováním, jako vizuálně odlišitelní příslušníci romského etnika žijí v České republice ve stavu permanentního ohrožení. V obou pozitivně vyřízených precedentních případech romských žadatelů však nalezneme i více či méně doložené případy fyzického napadení a institucionální diskriminace z důvodu příslušnosti k romskému etniku. V roce 1997 archivuje Rada 1216 žádost o udělení statusu uprchlíka žadateli České národnosti. Můžeme odhadnout, že žádosti se týkají více než dvou tisíc lidí, neboť jedna žádost často obsahuje více jedinců, zpravidla rodinných příslušníků.

Zajímavé je povšimnout si materiálů, které vedle výpovědí a osobních dokumentů žadatelů posloužili imigračním právníkům i jejich klientům v těchto precedentních případech jako další důkazy. Vedle kanadského uprchlického zákona a příručky o procedurách a kritériích, která vymezují uprchlický status, zde nalezneme novinové články kanadských i českých periodik, materiály organizací *Human Rights Watch* a *Amnesty International* a dokumenty vlády Spojených států amerických. Zvláštní pozornost zaslouží mate-

riály vytvořené Radou pro uprchlictví a imigraci (na náklady Kanady!). Rada pro uprchlictví má své výzkumné centrum, které zpracovává požadavky imigračních právníků na prozkoumání partikulárních problémů, které souvisí s případy, které vedou. Takových odpovědí (které jsou zpracovány na základě informací z médií, zpráv nevládních organizací a dalších materiálů) zpracovala Rada ve věci českých Romů v letech 1994-1999 celkem 38, nejvíce, 13 a 12, v letech 1997 a 1998. Oddělení pro výzkum dále z veřejně dostupných zdrojů vypracovalo na sklonku roku 1997 čtyři tematické dokumenty „Romové v České republice“ – státní ochrana, identita a kultura, vzdělání a vybraná témata (český zákon o občanství, zaměstnanost, bydlení, obvinění z diskriminace a možnosti úniku perzekuci bez vycestování do zahraničí). Vedle toho Rada uspořádala v říjnu 1997 odbornou debatu na téma *Situace Romů ve střední a východní Evropě*. Její přepis je k dispozici, stejně jako anglický překlad dokumentu *Strategie České republiky pro postihování rasově a xenofobně motivovaných trestných napadení, nebo napadení spáchaných zastánci extremistických skupin* z března 1998. Všechny tyto materiály jsou veřejnosti a hlavně imigračním právníkům a jejich klientům k dispozici v dokumentačním středisku Rady pro uprchlictví a imigraci. Je zde i archiv novinových výstřižků (kanadských a amerických novin, a dále překladů zpráv ČTK a dalších českých zdrojů), archiv zkrácených verzí precedenčních případů a samostatné tematické slohy týkající se jednotlivých zemí, ze kterých pocházejí žadatelé o azyl v Kanadě.

Je zřejmé, že množství připravených materiálů odpovídá situaci na konci roku 1997, kdy se zvýšil počet žadatelů o azyl v Kanadě pocházejících z České republiky. Množství i celá situace byla poněkud nečekaná, čeští Romové na čas ochromili kapacitu bydlení pro dočasné přistěhovalce a trvalo několik měsíců, než se kanadský systém připravil na kompetentní vyřizování žádostí o azyl, ale také než kanadská společnost pochopila, o čem tady běží. Uprchlíci z mladé vyvíjející se demokracie byly příliš neobvyklým zjevem.⁶ Podívejme se, jaké další dopady na úrovni institucionálních změn měl v Kanadě romský exodus z České republiky.

x x x

Na přelomu roku 1997 a 1998 vznikla v Torontu organizace *Roma Community and Advocacy Centre*⁷ (dále RCAC). Jejím hlavním cílem je informování kanadské veřejnosti o kultuře a zájmech Romů. Děje se tak skrze publikování informačních materiálů, navrhování školních programů, vystupování zástupců organizace v médiích a na různých seminářích a konferencích. Významným počinem byla kampaň zaměřená na novináře, kte-

rou odstartovala tisková konference v květnu 1998 a nesla název „Nazývejte nás Romové, ne Cikáni“. RCAC začala v září 1998 vydávat první kanadský časopis o Romech *Romano Lil*. Jelikož v době romského exodu neexistovala jiná organizace specificky orientovaná na pomoc romským uprchlíkům ze střední a východní Evropy (vedle České republiky a Maďarska bývá v této souvislosti jmenováno Slovensko, země bývalé Jugoslávské federace a Rumunsko), zastávala RCAC i tuto práci. V srpnu 1998 byl přijat na poloviční úvazek sociální pracovník pro pomoc romským azylantům s usazováním v Kanadě. Náplní jeho činnosti bylo organizování překladů, pomoc s vyřizováním lester a případná asistence na soudních přelíčeních, nabídky doškolovacích a jazykových kurzů, případně pomoc s hledáním zaměstnání. Když jsem s tímto zástupcem v říjnu 1999 hovořila, odhadoval, že většina Romů stále práci nemá, neboť jsou málo kvalifikovaní a že romské ženy nepracují téměř vůbec, neboť se starají o děti a nemají se čas rekvalifikovat a učit anglicky. RCAC spolupracuje mimo jiné s organizací *Culture Link*⁸, která pomáhá s usazováním v Kanadě imigrantům rozličných etnik a národností.

Další romskou organizací, která vznikla z popudu romského exodu, byla zástupci českých a slovenských Romů založená *Česko-Slovenská asociace Romů v Kanadě*. Asociaci, která oficiálně vznikla v srpnu 1998 v Hamiltonu, pomáhala zakládat RCAC. Název organizace připomíná existující *Českou a Slovenskou kanadskou asociaci*, organizaci sdružující imigranty z Čech a Slovenska. Ta v dopise kanadské ministryni imigrace a občanství ze září 1997 vyjádřila nevoli nad případným hromadným udělováním uprchlických statusů českým Romům, neboť nepovažují jejich situaci v České republice za alarmující. Dopisem se posléze zabývala torontská policie, zda není vedenou nenávistnou propagandou vůči Romům, zástupci českých Romů jím byli pobouřeni a spor, který má několik rovin a který se zdá být způsoben spíše nedorozuměním a nepřipraveností argumentace než vědomou rasovou nenávisť (což je ostatně pro veřejný diskurz používaný lidmi ze střední Evropy v otázkách etnických menšin typické), dodnes není uzavřen.

Veřejná debata o Romech nebyla však před událostmi roku 1997 nijak rozvinuta ani v Kanadě. To dokazuje mimo jiné zmíněná kampaň prosazující používání názvu Rom místo do té doby v médiích běžně užívaného Cikán (je třeba říci, že v dlouhodobém pohledu název Cikán nevymizel z Kanadských médií úplně). Vyšlo také najevo, že v Kanadě žijí Romové, kteří sem přišli ve dvacátých letech dvacátého století i dříve, a že tedy existují i tak zvaní kanadští Romové, kteří například narozdíl od českých Romů dodržují

tradiční zvyky, a proto české Romy, kteří jsou ve svých životních způsobech poměrně asimilovaní, často nepovažují za rovnocenné.

x x x

Své institucionální dopady měl romský exodus do Kanady i v České republice. Všimněme si jedné podstatné institucionální změny v oblasti státní správy, která se odvíjí od *Zprávy o situaci romské komunity v České republice a opatření vlády napomáhající její integraci ve společnosti* (dále Zpráva), která byla předložena vládě ČR ministrem bez portfeuille a předsedou Rady pro národnosti ČR Ing. Pavlem Bratinkou 29. října 1997. Ve Zprávě je ukotveno rozhodnutí o vytvoření *Mezirezortní komise pro záležitosti romské komunity*. Komise měla být zřízena při Úřadu vlády ČR, a tvoří tak vlastně výjimku ve speciálním úřadu pro jediné etnikum vedle existující Rady pro národnosti. Na rozhodnutí se podílelo setkání předsedy vlády ČR Václava Klause se zástupci romské komunity, na němž byly projednávány aktuální otázky související se vzniknou situací velkého množství českých žadatelů o azyl v Kanadě. Druhou institucí, jejíž vznik zakotvuje Zpráva z října 1997 (nikoliv však události romského exodu), jsou romští poradci, kteří od té doby mají možnost působit na každém okresním úřadě a jejichž kompetence a náplň činnosti se průběžně restrukturalizuje.

Neméně důležitou byla změna veřejného diskurzu o situaci Romů v České republice. Na počátku exodu ještě někteří čeští politikové veřejně prohlášovali, že v České republice neexistuje rasová diskriminace. Postupně pod tlakem událostí a zvýšení veřejného zájmu o „romský problém“ však docházelo k proměně. V den přijetí Zprávy vláda ČR ve svém *Prohlášení k situaci v romské komunitě* vyzvala Romy, aby neodcházeli a všechny spoluobčany České republiky k tomu, „aby i oni udělali maximum pro lepší pocit našich romských spoluobčanů, a tak přispěli k tomu, aby z naší země vymizel pocit vzájemné nedůvěry, podceňování, obviňování či diskriminace z rasových důvodů“.⁹

V době, kdy byla vládní Zpráva projednávána, se zdálo, že její vznik zapříčinily právě události kolem romského exodu. Z velké míry se však jednalo o koincidenci, stejně jako v momentě odvyklání Klímova pořadu v srpnu 1997 se už Kanada potýkala více než rok se zvýšeným počtem žádostí o azyl ze strany českých občanů, který podnítilo zrušení vízové povinnosti k 1. dubnu 1996 (i když nelze popřít, že v srpnu 1997 zájem ještě výrazněji vzrostl). Zpráva však byla vypracována na základě usnesení vlády ze dne 8. ledna 1997, důvodem k jejímu vypracování byl, jak se píše ve Zprávě, vznik nových problémů v postavení Romů v České republice, které souvisejí se změn-

nou politického režimu v roce 1989 a s rozpadem československé federace v roce 1992, a zvýšená pozornost a kritika mezinárodních institucí, která souvisí právě se vznikem těchto nových problémů (typickým argumentem jsou odhady poměru nezaměstnanosti romské a neromské populace po roce 1989). Podíváme-li se ještě hlouběji do historie novodobého řešení problémových stránek soužití romské a neromské populace na území České republiky, zjistíme, že první náznaky kritického náhledu na postavení Romů v tehdy ještě československé společnosti sahají až ke sklonku komunistického politického zřízení. Dvacátého ledna 1989 předložil Karel Hoffman *Zprávu o stavu řešení problematiky romského obyvatelstva v ČSSR a základní zaměření dalšího postupu*. V tomto dokumentu nalezneme mimo jiné požadavek na aktivnější zapojení Romů do řešení „romských“ záležitostí, či návrh, aby se důsledně používalo názvu Rom, a ne Cigán.¹⁰

x x x

Emigrace Romů z České republiky do Kanady je těžko vysvětlitelný jev, pokud se rozhodneme hledat jasně určené příčiny, které by spolu měly v ideálním případě navzájem souviset a tvořit jednu velkou, pojmenovatelnou příčinu, která by se pak dala, podobně jako problémové prvky v chování jednolitě romské komunity, postupně eliminovat. Takto však problém nestojí. Některé sociální a politické aspekty životních podmínek umožňují Romům cítit se lépe a bezpečněji v Kanadě, zatímco jiné je motivují k odchodu z České republiky. Je však potřeba si uvědomit, že většina Romů v České republice zůstala a o vycestování do Kanady (ani jiné západoevropské země) se ani v době, kdy to bylo institucionálně jednodušší, nepokusila. To je výzvou pro místní politiky a společnost k zabývání se problémem soužití nejen v okamžiku, kdy se zdá, že se schyluje k ukončení problému tím, že jedna z konfliktních stran emigruje.

■

Poznámky:

1. *Rada pro bezpečnost a spolupráci v Evropě: Ex post facto Problems of the Czech Citizenship Law, Washington září 1996.*
2. *Immigraton and Refugee Board (IRB).*
3. *Právní pomoc.*
4. *Landed Immigrant Status.*
5. *Jeden případ může obsahovat více osob, často se jedná i o celé rodiny. Jeden z precedentních případů dokonce čítá dvacet osob.*
6. *Potřebu smysluplně vysvětlit probíhající události dobře vystihuje publicistický televizní příspěvek Refugees from Democracy, odvysílaný na konci roku 1997 kanadskou národní televizí CBC.*

7. *Romské komunitní a nápomocné centrum.*
8. *Kulturní linka.*
9. *Prohlášení vlády k současné situaci v romské komunitě, příloha k usnesení vlády ze dne 29. 10. 1997 č. 686.*
10. *Sulitka, Andrej: Vývoj a současný stav praktických řešení a kompetencí vrcholných orgánů státu po roku 1989. in: Romové v České republice, Socioklub, Praha 1999.*

Summary:

Kateřina Janků: *Emigration from the Czech Republic to Canada in the Period of Liberalisation of the Visa Obligation from the 1st April 1996 till the 7th October 1997 and its Institutional Impacts*

Since the 1st April 2001 Canadian Citizens can travel to Czech Republic only after the receipt of a visa. Approximately 30.000 people travel each year from Canada to Czech Republic. It is possible, that through the application of visa this number will be markedly influenced.

Application of visa by Canada in October 1997 was related to the growing official immigration and asylum applications in Canada given by the citizens of Czech Republic. Their applications were regarded with reference to a possible assault in the Czech Republic. The merit of declared risk is racial discrimination as a result of Romany nationality. A dual international problem occurred. On the one hand Czech applicants surprised the Canadian immigration system. Their large number overcharged the capacity of institutions, which provide the living costs to the asylum seekers (first of all accommodation and financial means). On the other hand, on the political level Canada always regarded the Czech Republic as a democratic country and this is in contradiction with declarations of racial harassment. The reputation of the promising developing democracy in the Czech Republic was discredited.

The growing emigration of Roma's from the Czech Republic opened in the local massmedia a discussion about relations between Roma's and the so-called "white majority" of Czechs. Substandard and conflict situations were engendered by the knowledge of a possible xenophobia in the Czech society. Last but not least the question of the Romany culture has been discussed, cultural differences and inadaptability of Romany population.

What are the reasons of the Romany emigration to Canada? One of the most mentioned reasons for granting political asylum to Czech Roma's in Canada and United States is the Czech citizenship law. This law has been criticized on the ground of infringement of the General Declaration on Human Rights and International agreements on human and political rights for latent racial discrimination against Roma's living in the Czech Republic.

Another event, which relates to the mass emigration of Roma's from the Czech Republic to Canada, is the transmission of the TV report "Gipsies Go to Heaven" on August 5th, 1997 by the television station NOVA. The report informed about the improved living conditions of Czech Roma's in Canada and contained a direct appeal for emigration to Canada. Immediately after the transmission of the report the sale of tickets to Montreal, Toronto and Vancouver rose.

The majority of Roma's asked for residence permit after the arrival to Canada directly at the airport's immigration office or soon after the arrival to Canada. This was the subject of criticism from the side of Czech nationals who lived in Canada. They were convinced that the Roma's had no reason to flee from the Czech Republic and that they had to ask for residence permit before their arrival to Canada. Approach of Roma's has been considered for spreading the idea that the situation in the Czech Republic is critical. It is hard to judge where the reasons are that Roma's did not use the regular way to apply for residence permit. We can just presume that one of the reasons is the distrust of Roma's to domestic institutions caused by bad experiences with police, courts and so forth.

The asylum procedure in Canada allows a person to stay in the country as a refugee even for two years until the individual gets the statute of an immigrant. In the meantime the refugee gets help from the side of the Canadian Federal Government and the local administration in form of take over of living costs and financial help before the court – Legal Aid, specific financial help to pay an immigration lawyer.

A refugee according to the Canadian immigration law, valid from 1985, is an individual persecuted from at least one of these five reasons: race, religion, nationality, allegiance to a specific social group, political conviction. If just one of these reasons is fulfilled, the individual becomes the statute of a refugee. The allegiance to Romany nationality is also considered as a sufficient reason, but only in case of applicant's unequivocal visual identification, because only just then he can experience defamation and menace as a result of racial discrimination at the offices or in public life.

Various institutions (Human Rights Watch, Amnesty International) collect materials about living conditions of Roma's in the Czech Republic. A special attention should be paid to materials of the Council for Refugees and Immigration. The Council has its own research centre, which processes requests of immigration lawyers regarding particular problems of their cases. Further, the research department elaborated at the end of the year 1997 four thematic documents "Roma's in the Czech Republic" – state protection, identity and

culture, education and selected topics (Czech citizenship law, employment, habitation, accusation of discrimination and possibilities of avoiding persecution without emigration). Besides the Council organised in October 1997 an expert debate on the topic "The Situation of Roma's in Central and Eastern Europe". All materials are available to public in the Documentary Center of the Council for Refugees and Immigration. It is obvious that the amount of prepared materials corresponds with the situation at the end of the year 1997 when the number of asylum applicants increased.

The organisation Roma Community and Advocacy Centre (RCAC) was established in Toronto at the turn of 1997 and 1998. Its main objective is informing the Canadian public about the Romany culture and interests through publishing information materials, proposing educational programmes, participating of representatives of the organization on seminars and conferences. An important fact was the campaign focusing on journalists from May 1998 with the title "Call us Roma, not Gypsies". In September 1998 the RCAC began with publishing of the first Canadian journal about Roma's "Romano Lil". In August 1998 the RCAC appointed a caseworker for a part time job to help Romany asylum seekers to settle in Canada. Another organisation, which was established in August 1998 in Hamilton as a result of the Romany exodus is The Czech-Slovak association of Roma in Canada. The name of this organisation reminds of the Czech and Slovak Canadian Association, which unites immigrants from the Czech Republic and Slovakia.

The Romany exodus to Canada had an impact in the sphere of state administration in the form of institutional changes in the Czech Republic. The Report on the Situation of the Romany Community in the Czech Republic was the impulse for the establishment of a Commission dealing with Romany issues. The second institution established in accordance with the Report are Romany Advisors operating in each municipality office.

The emigration of Roma's from the Czech Republic to Canada is a hardly soluble phenomenon. However, it is important to realise that the majority of the Romany population stayed in the Czech Republic and is not interested in emigration. This is a challenge for local politicians and the public to solve the Romany problem not only if it seems that one of the conflict parties emigrates.*

* *summary: Martin Pangrác*